

Filibe Hudâvendigâr Camii'nin içinden bir görünüş

olmayan minber mermer taklidi boyanmıştır. Duvarları, kubbe ve kemerleri kaplayan XIX. yüzyıla ait kalabalık kalem işi nakışlar Rumeli'de hâkim olan, duvar yüzeylerini ağır nakışlarla doldurma merakından kaynaklanmış olup pek zevkli bir sanat ürünü sayılmaz. Kemerlerdeki mermer taklidi boyama ise daha da çirkindir. Mihrap binanın ilk yapıldığı dönemin üslûbunu aksettirmez. Esasen her tarafı boyanmış ve yarım kubbesi istiridye kabuğu gibi dilimli bir motifle doldurulmuş, nişin içi de iki yana açılmış perde ve ortada çiçek vazosu motifleriyle süslenmiştir. Yan taraftaki girişle bağlantılı mahfil ise barok üslûbunda olan bir eklemedir. Burada da aynı kalem işi süslemeler görülür. Sol duvara yapıştırılmış bir mermer levha üzerinde güneş saati bulunmaktadır.

Caminin, ilk yapıldığından günümüze kadar hemen hemen hiç değişikliğe uğramadan gelen bir unsuru olan minaresi sol köşededir; gövdesine duvar kalınlığı içine açılan dar bir dehlizden ulaşılır. Taştan işlenen pabuç kısmından baklavalarla yuvarlak gövdeye geçilmiş olup burası evvelce İshak Paşa'nın Selânik'teki camisindeki gibi sırlı tuğlalarla bir örgü motifine göre tezyin edilmiştir (bk. ALACA

İMARET CAMİİ). İstanbul'da ise benzeri bir motifle süslenmiş tek minare Hacıhasanzâde Camii'ndedir. Minarenin şerefe çıkmaları, erken dönemde çok kullanılan biçimde geniş yuvalı mukarnaslar halinde idi. Geç bir dönemde şerefe korkuluğu demir parmaklığa dönüştürülmüş, daha yakın bir tarihte de kapalı bir korkuluk yapılrken mukarnasların biçimleri bozulmuştur. Petek kısmı ile sivri külâhı XIX. yüzyılda yenilenmiştir.

Hudâvendigâr Camii, erken Osmanlı dönemi Türk mimarisinin Balkanlar'daki en büyük ve en değerli eserlerinden biri olmasına rağmen orada yayımlanan turist rehberlerinde adı bile geçmiyordu (meselâ bk. J. Petkov, *Bulgarien*, Sofia 1932). Fakat Batı'da basılmış daha yeni benzeri bir kitapta sanat değeri vurgulanarak yer almıştır (bk. bibl.). Çok kubbeli ulucamiler tipinin kendi içindeki çeşitmelerinden birini temsil etmesi bakımından Osmanlı dönemi Türk mimarisinde özel bir yere sahip olan Hudâvendigâr Camii, yine I. Murad tarafından yapımına başlanan, fakat 1855 depreminde esas biçimini kaybeden Bursa'daki Şehadet Camii ile Edirne'deki Eskicami arasında yer alır. 1928'de Bulgaristan'da meydana gelen ve bir depremde duvarları çatlayarak böylece günümüze ulaşan ve halen bazı vakitlerde ibadete açık olan cami, Filibe Müftülüğü'nün 1998 Haziranında açtığı bir kampanya ile onarıma alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien 1553/55* (nşr. F. Babinger), Leipzig 1923, s. 21; a.mlf., *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1988, s. 41; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 384; *Kratka Istorija na Bilgarskata Arkhitektura* (nşr. Bilgarska Akademija), Sofia 1965, s. 183, rs. 184; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 295-303; a.mlf., *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri IV*, s. 38-41; Ch. J. Veyrenc, *Bulgarie: Les guides nagel*, Paris 1966, s. 352-353; Mehmed Tophtchiev, *el-Mesâcid ve'l-müslimûn fi Bulğariya* (trc. Abdullah es-Sûfî - Hâdî Âzâdî), Sofia, ts., s. 29-42; Osman Kesicioğlu, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985, s. 127; P. Mijatev, *Bulgaristan'daki Osmanlı Anıtları* (trc. Yaşar Yücel), Ankara 1987, s. 10; Filiz Yenisehirlioğlu, *Türkiye Dışında Osmanlı Mimari Yapıları*, Ankara 1989, s. 24, rs. 31, 32; G. Rudloff - O. Hille, "Grad Plovdiv i negovite zgradi", *Izvestija na Bilgarskoto Arheologičeski Institut*, VIII, Sofia 1934, s. 388-390, s. 210-211, s. 424; Ömer Barkan, "Edirne ve Civarındaki Bazı İmâret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilâncoları", *TTK Belgeler*, 1/2 (1964), s. 235-377; "Plovdivskite Džamii - Džumaja (Ulu) Džamija", *Müslümanski Priziv*, sy. 2, Plovdiv 1997, s. 4; Machiel Kiel, "Filibe", *DiA*, XIII, 80.

SEMAYİ EYİCE

HUDÂVENDİĞÂR CAMİİ

I. Murad Hudâvendigâr tarafından
Marmara bölgesinin
değişik yerlerinde yaptırılan
camilerin ortak adı.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında henüz sınırları fazla genişlemiş olmayan Osmanlı Beyliği'nin Marmara bölgesindeki çeşitli yerleşim yerlerinde I. Murad tarafından inşa ve vakfedilen bazı küçük camiler bu isimle anılmaktadır. Mimarieleri bakımından fazla önem taşımayan veya sonraları çok değişikliğe uğradıklarından gerçek sanat hüviyetleri belirsiz olan bu yapılar Osmanlılar'ın ilk devirlerine ait eserler olmaları dolayısıyla kısaca bahsedilecektir.

Edirne. I. Murad Hudâvendigâr adına Bizans kilisesinden çevrilen bir ibadet yerinden çeşitli kaynaklar bahsetmektedir. Abdurrahman Hibri, *Enisü'l-müsâmirin* adlı eserinde kale içinde Halebî adıyla tanınan binanın bu yapı olduğunu söyler: "Dâhil-i hisârda Halebî demekle mâruf olan câmi-i şerîftir ki kilise tarzında dört kemer üzerinde bir kubbe vardır. Zâhir budur ki şehirde ibtidâ cuma namazı bu câmi-i şerîfte kılınıp bundan kadim bir mâbed olmaya; Halebî nâmına şöhretine sebep, zamân-i sâbıkta medresesine Halebî demekle mâruf bir kimesne müderis olmasındır". Örfî Mahmud Ağa da *Edirne Tarihi*'nde bu caminin 1164 Ramazanında (Ağustos 1751) vuku bulan bir zelzelede harap olduğunu ve etrafı hristiyan evleriyle çevrilmiş olduğundan cemaatsız ve metrûk kaldığını bildirir (bk. Ayverdi, s. 293-294). Bir süre Ayasofya adıyla da anılan bu caminin harabeleri XIX. yüzyılın içlerine kadar gelmiş, hatta bu durumda planı çizilmiş ve bir fotoğrafı çekilmiş, 1902'de bütün izleri ortadan silinmiştir (bk. AYASOFYA CAMİİ [Edirne]).

İpsala. Kasabada Hudâvendigâr Camii adıyla anılan bir mâbed bulunduğunu Ekrem Hakkı Ayverdi, Vakıflar Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'ndeki *Mukâtaa Defteri*'nden tesbit etmiştir (*Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 307-308). Bundan, çarşı içinde olan yapının dört orta direk üstüne ahşap çatlı büyük bir bina olduğu anlaşılmaktadır. Ayverdi bazı bilgileri camiye görenlerden derlediğine göre yapı XX. yüzyılın başlarında ayakta olmalıdır. Caminin yerinde şimdi pazar kurulmaktadır. Tayyip Gök-bilgin, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'ndaki (Muallim M. Cevdet, nr. 91, s. 580-582) yazmalar arasında keşif raporu

denilebilecek bir belge tesbit etmiş ve bunun II. Murad'la ilgili olabileceğini ileri sürmüştür. Bu görüşe karşı çıkan Ayverdi, belgedeki mimari bilgi ve ölçüleri değerlendirek bunların İpsala'daki camiyeye ait olduğunu ortaya koymuştur. Cemâziyelâhîr 895 (Mayıs 1490) tarihli belgeye göre harimi 30 x 30 arşın (22,75 x 22,75 m.) olup son cemaat yeriyle birlikte 30 x 30 m. ölçülerini bulan caminin beş altı ay süren onarımına 48.000 akçeden fazla bir meblağ harcanmıştır. Sekiz ahşap kargası bulunan kubbesi dört ahşap direğe oturuyordu. Bunlardan biri yenilenmiş, üçü onarılmıştır. Kürsü veya müezzin mahfili, camlı on iki penceresi, ahşap kepenkleri, ağaç parmaklıkları, üç kapısı yenilenmiş, ahşap mihrapla minber tamir edilmiş, 29 arşın (22 m.) boyundaki minare yeni baştan yapılmıştır. İpsala'daki Hudâvendigâr Camii'nin 1490'da yapılan bu tamirinden büyük ölçülerde ahşap yapılı bir mâbed olduğu anlaşılmaktadır. Ancak sonraları bu binanın nasıl bir değişikliğe uğradığı ve arkasından da hiçbir iz kalmayacak şekilde neden yok olduğu bilinmemektedir.

Keles. Uludağ'ın güney tarafında Bursa-Tavşanlı yolu üzerindeki bu küçük yerleşme yerinde bulunan Hudâvendigâr Camii yakın tarihlerde geçirdiği bir yangından sonra yeniden yapılmıştır. Bir sanat değeri olmayan günümüzdeki cami kareye yakın ölçülerde (15,50 x 16,50 m.) üstü kiremit örtülü, ahşap çatılı ve tavanlıdır. Minaresi XIX. yüzyıl yapısı görünümündedir. Evvelce caminin yanında evkafından olan han da bütünüyle yıktırılmıştır. Hamamı ise ibadet yerinin az ötesinde bulunmaktadır. Bu da çok ufak ölçülerde basit bir yapı olup kare şeklinde ve daha önce kubbeli iken şimdi çatı ile örtülü bir ılıklıkla buna açılan kubbeli iki halvet hücrelerinden ibarettir.

Tuzla. Ayvacık'a bağlı Tuzla (eski adı Kızılca Tuzla) köyünde de Murad Hudâvendigâr adına vakıf eserler mevcuttur. Bun-

Tuzla Hudâvendigâr Camii – Ayvacık / Çanakkale

ların camiiyle medreseden ibaret küçük bir külliye olduğu, Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından Vakıflar defteri kayıtlarından ve yerinde yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır. Kapısının üstündeki Arapça dört satırlık kitâbesinde caminin 767 yılının Şâban ayında (Nisan 1366) I. Murad'ın emriyle Emîr Hacı b. Süleyman tarafından yaptırılmış olduğu bildirilir. Buna göre yapı, I. Murad'ın Osmanlı Beyliği'nin başına geçtiği ilk yıllarda yapılmış olup Osmanlı dönemi Türk mimarisinin ilk eserlerindendir. Kare planlı olan cami dıştan 12,22 x 13,90 m. ölçülerindedir (içeride 11,90 x 11,95 m.). Bu oldukça büyük harim mekânı, geçişli pandantiflerle sağlanmış üstü kiremit kaplı kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Bu durum, Türk mimarisinin oldukça erken bir dönemde bile kubbeye verdiği önemi gösterir. Kubbe, köşelerde zeminden başlayan ve duvar yüzeylerinde belirgin olan dört büyük yuvarlak kemerle taşınmaktadır. Ana mekânın önünde 5 m. kadar derinlikte üç bölümlü bir son cemaat yeri vardır. Vaktiyle açıklıkları örülerek kapatılan son cemaat yeri 1968 yılındaki restorasyonda eski haline dönüştürülmüş, harim duvarındaki giriş izine dayanılarak üzeri ahşap tavanlı bir çatı ile örtülmüştür. Sol taraftaki minarenin kare biçiminde kaidesi ve prizmatik üçgenlerden oluşan gövdeye geçiş bölümü orijinaldir. Kesme taştan silindirik gövdeli minare 1968 yılındaki restorasyonda ilave edilmiştir. Ayverdi tarafından yayımlanan bir fotoğrafta ise eski minarenin tuğla gövdeli olduğu görülmektedir (*Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 357, rs. 592). Caminin batısında bulunurken ortadan kalkmış olan medresenin bir dersane ile on kadar hücreden meydana geldiği ve üstünün ahşap çatı ile örtülü olduğu Ekrem Hakkı Ayver-

di tarafından belirtilmektedir. Bölgede son araştırmayı yapan Filiz Yenişehirlioğlu ise medresenin güneyde bir tepe üzerinde bulunup içinin toprakla dolu olduğunu ve üst örtüsünden tonozların görülebildiğini belirtir. Külliye'nin hazîresinde, medresenin müderrislerine ait olduğu anlaşılan ve en eskisi XVIII. yüzyıla tarihlenen birkaç mezar taşı bulunmaktadır.

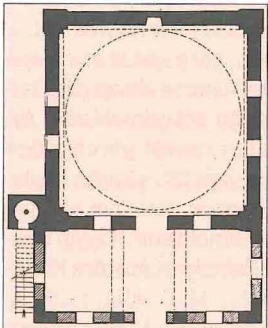
Umurbey. Ekrem Hakkı Ayverdi, Çanakkale Vakıflar Müdürlüğü'ndeki *Vakfiye ve Berat Kayıt Defteri*'nden (s. 31), son yıllarda Umurbey olarak adlandırılan Çanakkale Lapseki yolu üzerindeki Burgaz'da (Çatalburgaz veya Lapseki Burgazı) bir Gazî Hudâvendigâr Camii'nin bulunduğunu tesbit etmiştir. Esasında 12,35 x 11,40 m. ölçülerinde ahşap direkli ve çatılı bir yapı olan cami son yıllarda ilâveler yapılarak genişletilmiştir. Yapıda Bizans veya belki de Roma dönemine ait sütunlar kullanıldığına göre yerinde veya yakınında böyle eski bir kalıntının bulunduğu tahmin edilir. Ayverdi, minarenin kürsü kısmının orijinal olduğunu ve tuğla-taş karma teknikte yapıldığını yazar. Bu caminin mimarisini tam olarak anlayabilmek için daha açık bilgilere ve eksiksiz bir planına ihtiyaç vardır. Caminin, önündeki çukurca bir yerde olan şadırvanı aynı zamanda on iki lülesinden su fışkıran bir çeşmesi olup bulunduğu yere altı basamak merdivenle inilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 430; Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 53; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 121 (Edirne), 220-222 (İpsala); Rifat Osman, *Edirne Sarayı* (nşr. A. Süheyl Ünver), Ankara 1957, s. 26; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 293-294 (Edirne), 307-308 (İpsala), 342-343 (Keles), 355-358 (Tuzla), 358-359 (Umurbey); Semavi Eyice, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 69-71, rs. 8, 9; a.mlf., "Ayasofya'lar", *Ayasofya Müzesi Yıllığı*, XI, İstanbul 1990, s. 1-17; Filiz Yenişehirlioğlu, "Tuzla'da Hudâvendigâr Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 6, Ankara 1987, s. 5-14.

SEMÂVİ EYİCE

Tuzla
Hudâvendigâr
Camii'nin
planı

HUDÂVENDİGÂR KÜLLİYESİ

Bursa'da

I. Murad Hudâvendigâr tarafından
yaptırılan külliye.

Şehrin dışında ovaya hâkim Çekirge semtinde inşa ettirilen külliye cami, medrese, zâviye ve türbeden ibarettir. Bulunduğu yerden dolayı bu esere bazı kaynaklarda Çekirge İmaretî ve etrafında şifalı